

УДК 37.091.4:17.022.1

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4\(32\)-517-529](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4(32)-517-529)

Вітвицька Світлана Сергіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. В. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-9541-2635>

Смаїлова Таміла Усеїнівна асистент кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. В. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (067) 967-75-61, <https://orcid.org/0009-0007-9800-0963>

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті проаналізовано педагогічні твори В. Сухомлинського («Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Батьківщина в серці», «Павлиська середня школа», «Листи до сина», «Казки для дітей» та ін.), в яких видатним педагогом обґрунтовано етнопедагогічні засади створення сім'ї, сімейного, родинно-шкільного виховання учнівської молоді. На основі аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського виокремлено основні ідеї щодо сімейного, родинно-шкільного виховання, ролі сім'ї у сучасних умовах, форм та методів виховання дітей в сім'ї, напрями спільної діяльності сім'ї та школи, допомоги школи в оволодінні батьками педагогічними знаннями, які доцільно використовувати в умовах побудови незалежної демократичної держави України.

Головною ідеєю, яка проходить через усю педагогічну творчість В. Сухомлинського, є сім'я, родина як складова українського суспільства, яка відповідає за виховання прийдешніх поколінь. Він стверджує, що сім'я – перша школа інтелектуального, морального, естетичного, фізичного та екологічного виховання. В. Сухомлинський підкреслює, що вектор розвитку суспільства визначається історичною єдністю всіх поколінь і забезпечує збереження і розвиток нації. Червоною стрічкою через усі твори педагога проходить ідея виховання патріота, захисника Вітчизни, ціннісного ставлення до рідного краю та природи. У своїх наукових доробках видатний педагог підкреслює ідею становлення та самоствердження громадянина й патріота у творчій праці на благо суспільства, звертає увагу на необхідність спонукання

молоді до соціальної активності. Ідеологічна бездуховність є однією з причин втрати патріотичних орієнтирів, інтересу до споконвічних святинь. Падіння соціальної активності серед молоді – це біда нації. Він закликає відкривати всі джерела, якими живляться почуття до Батьківщини. Сім'я має зберігати мову і традиції свого народу, діти мають бути залучені до праці, в сім'ї має панувати взаємоповага батьків, повага до жінки, матері, бережливе та поважне й турботливе ставлення до дітей, їх гідності. Кожна дитина має самостійно працювати на створення власного «Я». Сім'я, родина, школа мають працювати за єдиних вимог до дитини. Без взаєморозуміння дітей і дорослих неможливо зробити людство щасливим.

Ключові слова: етнопедагогічні засади, педагогічна спадщина В. Сухомлинського, сім'я, виховання, сімейно-родинне виховання, сімейні традиції, форми та методи виховання дітей, взаємозв'язок сім'ї та школи.

Vitvytska Svitlana Serhiyivna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Professional and Pedagogical, Special Education, Andragogy and Management, Ivan Franko Zhytomyr State University, St. V. Berdychivska, 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-9541-2635>

Smailova Tamila Useinivna assistant of the department of professional and pedagogical, special education, andragogy and management, Ivan Franko Zhytomyr State University, St. V. Berdychivska, 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (067) 967-75-61, <https://orcid.org/0009-0007-9800-0963>

PROBLEMS OF FAMILY EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. O. SUKHOMLYNSKY: ETHNO-PEDAGOGICAL PRINCIPLES

Abstract. The article analyzes the pedagogical works of V. Sukhomlinsky ("I give my heart to children", "The birth of a commoner", "Batkivshchina in the heart", "Pavlysky secondary school", "Leaves to the son", "Kazki" etc.), including A prominent teacher has established ethno-pedagogical settings for the family, family, homeland and school education of student youth. Based on the analysis of the pedagogical decline of V. Sukhomlinsky, the basic ideas of family, home-school education, the role of the family in everyday minds, forms and methods of education of children in the family, directly in bed, are reinforced activities of the family and school, school assistance in the father's pedagogical knowledge, which is completely vikorist in the minds of an independent democratic state in Ukraine.

The main idea that runs through all the pedagogical creativity of V. Sukhomlinsky is the family, the homeland, as the warehouse of the Ukrainian

marriage, which represents the education of the coming generations. We firmly believe that this family is the first school of intellectual, moral, aesthetic, physical and environmental education. V. Sukhomlynsky emphasizes that the vector of society's development is determined by the historical unity of all generations and ensures the preservation and development of the nation. The idea of raising a patriot, a defender of the Motherland, a valuable attitude to the native land and nature runs through all the teacher's works as a red ribbon. In all his writings, the outstanding teacher implements the idea of becoming and self-affirming a citizen and patriot in creative work for the benefit of society, draws attention to the need to encourage youth to social activity. Ideological lack of spirituality is one of the reasons for the loss of patriotic landmarks, interest in the ancient shrines. The decline of social activity among young people is a national problem. He calls to discover all the sources that nourish feelings for the Motherland. The family must preserve the language and traditions of its people, children must be involved in work, mutual respect between parents, respect for women and mothers, a careful and respectful and caring attitude towards children and their dignity should prevail in the family. Each child must work independently to create his own "I".

The family, the family, the school must work according to the same requirements for the child. Without mutual understanding between children and adults, it is impossible to make humanity happy.

Keywords: ethnopedagogical principles, the pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi, family, upbringing, family upbringing, family traditions, forms and methods of raising children, the relationship between family and school.

Постановка проблеми. Побудова незалежної української держави, соціально-економічний стан, глибокі політичні зміни, воєнний стан в Україні, вимушене розлучення батьків, руйнування сімейних традицій, необхідність збереження української ідентичності актуалізує проблеми сімейного виховання. На сьогодні в сім'ї виникає низка труднощів: духовна атмосфера сім'ї позбавлена спокою, миру, благополуччя; зростає бездоглядність і безконтрольність поведінки дітей; зменшується здатність дитини до адаптації; зростає дефіцит моральної підтримки, морального порядку; діти не засвоюють низькі загальнолюдських моральних норм (доброта, чесність, гуманність); зростає агресія серед шкільної молоді. Необхідність розв'язання цих проблем спонукають до аналізу історичного досвіду сімейного виховання в українському суспільстві, звернення до праць видатних українських педагогів, які приділяли велику увагу вивченню і збереженню українських традицій виховання молоді в сім'ї, зокрема, до педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід родинного виховання в Україні репрезентували ще літописці та педагоги Київської Русі. Питання взаємостосунків батьків і дітей у сімейному вихованні розглядали і педагоги

минулого: Я. Коменський, П. Лесгафт, І. Песталоцці, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Ж. Руссо, К. Ушинський, які одними із перших вказали на необхідність звернення у вихованні дітей до традицій народної педагогіки. Окремі аспекти сімейного виховання на принципах природовідповідності, культуровідповідності, народності досліджували і втілювали в життя видатні педагоги і філософи: І. Бартошевський, Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, П. Юркевич. Проблемам сімейного виховання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського приділялася та приділяється увага багатьох сучасних вітчизняних (І. Бех, О. Вишневський, А. Ільченко, А. Павленко, В. Полехіна, О. Сухомлинська, М. Стельмахович, В. Тарасова) та зарубіжних вчених (Г. Шарельман, М. Ліпман та ін.).

Проте, проблемам сімейного, родинно-шкільного виховання за нових соціокультурних умов приділяється недостатня увага.

У контексті нашого дослідження значний інтерес має педагогічна спадщина В. Сухомлинського, який розглядав сімейне, родинно-сімейне виховання з позиції педагогічної науки, народної педагогіки та суспільних потреб.

Мета статті – на основі аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського виокремити основні ідеї сімейного, сімейно-родинного, сімейно-шкільного виховання учнівської молоді, які є актуальними на сучасному етапі розвитку держави та освіти.

Виклад основного матеріалу. В. Сухомлинський – видатний український учений, педагог, письменник, чий досвід виховання дітей використовується у всьому світі, присвятив низку своїх праць («Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Батьківщина в серці», «Павлиська середня школа», «Листи до сина», «Казки для дітей», «Батьківська педагогіка» та ін.) проблемам сімейного виховання. В. Сухомлинський обґрунтував етнопедагогічні засади сімейно-родинного виховання, визначив соціальну роль сім'ї, взаємодії школи-родини-сім'ї. З погляду В. Сухомлинського, сім'я – це найменша клітинка суспільства, в якій як у фокусі, відображається все життя нашої країни. Вона є мікросоціумом (тобто малим суспільством), який забезпечує нерозривну єдність між сім'єю та суспільством. В ній людина народжується, зростає й виховується, вступає в перші людські стосунки, вчиться ходити, говорити, любити, тобто бути людиною.

Сім'я – то святий вузол, яким сполучаються люди в суспільстві, життєдіяльний осередок, що приводить на світ Божий, плекає найвищу цінність людства – дітей, майбутнє народу, завдяки яким кожному батьку й мати мають реально можливість повторити і продовжити себе у своїх нащадках [7].

У своїй праці «Павлиська середня школа» Василь Олександрович стверджує, що сім'я – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання. Батько, мати, старші брати і сестри, дідусь і бабуся є

першими вихователями дітей у дошкільному віці і лишаються ними, коли їхні вихованці пішли до школи. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова сімейного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі. У перші роки життя в розвитку дитини вирішальну роль відіграють люди, що оточують її з усім багатством і багатогранністю людських відносин.

Сім'я має надзвичайно важливе й навіть незамінне значення для людини в першу чергу тому, що в ній вона живе в оточенні «найближчих» людей, які можуть і зрозуміти, і вибачити, і підтримати, допомогти «стати на ноги» й знайти свій шлях у житті.

На думку В. Сухомлинського, виховання – це передусім чуйне, вдумливе, обережне доторкання до юного серця. А що ще може бути краще цієї роботи, як не виховання у сім'ї, сім'єю, за допомогою тих традицій, обрядів, що живуть у сім'ї, є її об'єднуючим фактором, засобом процвітання роду, а від нього й усієї країни [5].

В. Сухомлинський підкреслював особливий вплив родини на світобачення дітей, на сприймання ними світу, на формування ставлення до людей, рідної домівки, Батьківщини. У роздумах Василя Олександровича «Про пам'ять серця» читаємо: «Людина стверджується у світі не лише як істота, яка мислить і відчуває, але й як жива ланка у вічному ланцюзі поколінь; ця ланка з'єднує минулі покоління з майбутніми, і що більше дорожить людина пам'яттю своїх батьків, дідів і прадідів, то глибше вона відчуває свою відповідальність за майбутнє. Тільки тому, що Людина у своєму батькові, дідові та прадідові бачить корінь свого буття, своєї честі, гідності, у нас є Вітчизна» [1, С. 8-10]. Ось так чітко великий педагог визначив незамінну роль духовного взаємозв'язку поколінь у національно-патріотичному вихованні.

У праці «Як виховати справжню людину» В. Сухомлинський розкриває засади вічності людського буття через наступність поколінь. «Рід людський складається з поколінь – це велика мудрість нашого буття. Одночасно живуть у світі кілька поколінь – покоління, що відходить, перебуває у розквіті творчих сил, висхідне, і покоління, яке тільки-но з'явилося на світ і починає усвідомлювати своє буття. Крім безлічі інших відносин, наше життя рухається також відносинами поколінь. Ти – в поколінні висхідному. Перед тобою – високо над горизонтом сонце, до полудня ще дуже далеко, життя уявляється тобі неозорим... Попереду тебе два покоління – покоління, для якого сонце в зеніті, і покоління, чиє сонце схилилося на захід. Людина смертна, але безсмертний народ. Його безсмертя – в наступності поколінь» [5, С. 201].

Духом народної педагогіки прояніті життя і діяльність видатного вченого, В. Сухомлинського, вийшовши з глибин народу, він усвідомлював можливості народної педагогічної мудрості у навчанні і вихованні учнів. У своїх творах він надає важливого значення формуванню у молоді національної

гідності, оволодіння знаннями правдивої історії та культури українського народу. В. Сухомлинський пов'язує національне виховання з громадянським і патріотичним. Педагог, звертаючись до юних читачів, говорить про найважливіший зв'язок між родиною і Батьківщиною, рідною домівкою і своїм народом: «Слово Батьківщина має той самий корінь, що й слово батько. Справжнє народження твоє як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеалами особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається завдяки тому, що ти – син народу... Мати народжує твою плоть, Вітчизна породжує твою людську, громадянську душу» [5].

Ідеологічна бездуховність є однією з причин втрати патріотичних орієнтирів, інтересу до споконвічних святинь. «Падіння соціальної активності – це страшно, особливо серед молоді, це біда нації, – писав В. Сухомлинський і закликав застосовувати всі джерела, якими живляться почуття до Батьківщини. [9, С. 131-150].

В. Сухомлинський високо цінував роль Батька і Матері, старших в сім'ї, стверджуючи: «людина в своєму моральному стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові і волі в її духовному світі...», «батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, поєднуючи своє духовне начало з духовним началом матері». [9, С. 18]. Така висока оцінка місії матері збігається з народно-педагогічним уявленням про роль батьків.

В. Сухомлинський наголошує: «Всебічно розвинена людина – це громадянин, патріот, мужній захисник рідної землі,.... чесний, умілий, закоханий у свою справу трудівник, це вірний батько і чоловік». [9, С. 90].

Велику увагу приділяв В. Сухомлинський трудовому вихованню дітей як у сім'ї, так і в школі, вихованню любові до праці. Учні в ранньому дитинстві повинні усвідомлювати, що джерелом матеріальних і духовних благ є праця. Справжнє трудове життя починається в дитинстві й отроцтві задовго до вступу людини на самостійний шлях. Василь Олександрович Сухомлинський писав, що не гра в працю, а справжнє трудове життя, – з потом, втомою, мозолями, радістю досягнутої мети – ось щастя людини. Однією з найшкідливіших вад є, за його висловом, споживацький характер способу життя багатьох дітей.

Деякі батьки вважають, що живуть вони і працюють лише заради щастя своїх дітей і тому дозволяють їм усе, створюючи максимальний матеріальний достаток, тепличні умови, задовольняючи всі примхи дітей. Діти в таких сім'ях виростають, не знаючи ні в чому відмови, не знаючи обов'язків і відповідальності. Люди з «кам'яним серцем» частіше виростають саме в таких сім'ях, де батьки віддають дітям усе й не вимагають від них нічого.

У деяких сім'ях діти аж до підліткового, а то й юнацького віку не знають особливих турбот, серйозної праці, не мають постійних трудових обов'язків і доручень, а свій вільний від навчання час проводять у розвагах, іграх, а то й бешкетуванні. В. Сухомлинський наголошує на тому, що прогаяне в дитинстві

важко надолужити в підлітковому чи юнацькому віці, важко виховати любов і звичку до праці, подолати лінощі, неорганізованість.

Через усі педагогічні праці В. Сухомлинський проводить основну ідею – ідею самоутвердження і становлення особистості громадянина у творчій праці на благо суспільства. Дати дитині радість творення, радість праці, праці на благо людей – це і є справжня мудрість батьківської любові до дітей.

У цьому контексті В. Сухомлинський пише про навчання як радість пізнання, красу розумової праці, переконливо підкреслюючи, що в знаннях зосереджена краса знання і геній людства. На його думку, активізувати розумову діяльність учнів, заохочувати вольові зусилля, сприяти усвідомленню ними потреби в знаннях – запорука успіху в навчанні. Сам процес навчання повинен бути життєрадісним, захоплюючим, будити думку і почуття, мати дослідницький характер. Ось чому свою школу він називає «школою радості». Водночас розвиток пізнавальних і навчальних інтересів неможливий коли застосовується примус, покарання або формальні вимоги. В. Сухомлинський пише, що діти, на яких часто кричать, втрачають здатність сприймати найтонші відтінки почуттів інших людей і – це особливо турбує, оскільки вони втрачають чутливість до правди, справедливості.

Василь Олександрович на яскравих прикладах довів, що для інтелектуального розвитку, зокрема, для розвитку мислення і пізнавальних інтересів дітей має значення психологічний клімат середовища, в якому дитина формується і розвивається – сім'я, держава.

Якщо підліток нудьгує від бездіяльності, то це страшне горе для суспільства, – пише В. Сухомлинський. Адже справа навіть не в тому, що діти не створюють матеріальних благ, не примножують людського багатства – праця облагороджує людину, формує характер, волю, найважливіші риси і якості особистості, вона містить у собі величезні виховні можливості. В праці розкриваються здібності, моральні та інтелектуальні сили молодшої людини, формується її індивідуальність.

Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти лише спільними зусиллями сім'ї, школи і громадськості. В. Сухомлинський започаткував етнопедагогічний підхід до виховання, висунув ідею про організацію дитячого життя в школі на основі своєрідного народного календаря школярів. Важливим і відносно самостійним структурним компонентом такого календаря школярів є елементи регіонального фольклору, подорожей, традицій, звичаїв, обрядів, забав, а також народної міфології. У поєднанні з принципом врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів такий підхід забезпечує систематичність і цілісність в організації навчально-виховного процесу і допомагає найповніше втілити в дитяче життя кодекс людської порядності, ґрунтовно розроблений В. Сухомлинським на багатовіковому фундаменті гуманістичних цінностей українського етносу.

На його думку, всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю. Видатний український педагог вважав, що школа має триматися на трьох культах – культ Матері, Батьківщини, слова.

Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність. Слово – це наймогутніший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса, – закликає В. Сухомлинський. [10, С. 160-167].

Світ стає навколо дитини ближчим, ріднішим, коли звернення йде рідною мовою. Разом зі словом прийде до дитини почуття людяності, гуманності, гідності, найкращі і найглибші почуття.

Наприкінці свого життя В. Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання «Батьківською педагогікою», в якій були висвітлюються найактуальніші сучасні проблеми виховання дітей. «Батьківська педагогіка» – це захоплююча і хвилююча розповідь про найважливіший, священний обов'язок батьків щодо своїх дітей, це пристрасний гімн благородній душі дитини, її сподіванням, устремлінням, людському сімейному щастю. Водночас, це гірка правда про те, як батьківська нерозсудливість, потворна любов до дітей, духовне зубожіння, міщанство та інші вади сімейного життя частини наших громадян призводять до трагічних наслідків – спотворення душі дитини. Ця книжка примушує читача задуматися над проблемами батьків і дітей. Вона стане надійним другом та порадиником у повсякденному житті сім'ї. Ця книжка – поезія правди і краси, добра і щастя, гімн благородству душі дитини, віра в її невичерпні можливості. Автор вдало використовує найпрогресивніші традиції народної педагогіки, народну мудрість, що століттями формувалися в повсякденному житті та боротьбі і відточувалися в горнилі практичного досвіду, передавалися від покоління до покоління у легендах, оповіданнях, казках і прислів'ях. Педагогічна майстерність В. Сухомлинського виявлялася в тому, що звичайні життєві явища, події чи ситуації він умів використовувати як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини, перетворювати їх у засоби виховання.

В. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей, молодшого і старшого поколінь.

Зокрема, у вихованні особистісних якостей молодших школярів Василь Олександрович вважав пріоритетним вплив на емоційно-почуттєве сприймання, конкретно-образне мислення й уяву. У цьому віці досвід міжособистісних стосунків дітей обмежений вузьким колом зв'язків із

близькими людьми і природним довкіллям. Читання, слухання, довірливе спілкування за прочитаними казками, оповіданнями, замальовками, спогадами, створеними Василем Сухомлинським, часто разом із дітьми, відкривали їм різноманітний світ переживань, думок, мрій ровесників і старших поколінь. Все це сприяло виникненню і розвитку почуттів, які зміцнюють, за висловом педагога, «природне бажання дитини ставати кращою» [5, С. 201].

В. Сухомлинський виявив дуже важливу особливість психіки дитини – чим молодший її вік, тим вразливіша, сприятливіша вона до виховного впливу, тим легше пробудити в ній благородні почуття, виховати чи перевиховати щодо формування моральних почуттів, найблагородніших рис і якостей особистості особливо сприятливий вік раннього дитинства. В. Сухомлинський назвав цей вік періодом становлення громадянина, світоглядним віком, періодом формування вольових якостей і характеру молодшої людини. На думку В. Сухомлинського, своєчасність виховного впливу – запорука успіху у вихованні молодшої людини. Василь Олександрович умів підмітити найтипівіші вади сімейного виховання. В. Сухомлинський стверджує, що сімейно-шкільного виховання не лише дає змогу виховати відповідальне і розвинене молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері.

Отже, без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад. Звідси випливає, що школа має діяти, працювати в тісному контакті з сім'єю, родиною, батьками.

Велике значення учений надавав вихованню дітей засобами природи, безпосередньому спілкуванню їх з природою. Природа стає могутнім фактором виховання особливо тоді, коли дитина пізнає і розкриває її таємниці, розумно перетворює і примножує її багатства, оберігає її скарби. Спілкуючись з природою, діти не лише вчаться пізнавати світ, вони вчаться розуміти прекрасне. Прогулянки дітей у ліс, на луки, річку, поле – це не розвага, пише В. Сухомлинський, це справжні уроки, на яких дитина пізнає світ, вчиться мислити, міркувати, розуміти і усвідомлювати складні різноманітні її явища.

Ті уроки, які проводив Василь Олександрович Сухомлинський, зіграли неоціненну роль у духовному розвитку особистості його учнів.

З погляду вченого, дуже велике значення має виховання засобами природи в ранньому дитинстві, коли душа дитини надзвичайно вразлива, чутлива, ніжна. Якщо дитина в дошкільному віці знищує квіти і дерева, знущується над тваринами, то в зрілому віці вона стане справжнім варварством по відношенню до природи, черствою, байдужою людиною. «Від байдужості (бездушності) до жорстокості – лише один крок», – пише В. Сухомлинський.

Він рекомендував навчати дітей думати, творити, фантазувати серед чудової краси природи, що є джерелом думки й слова, створювати на полі, в саду, на ставку власні казки, оповідання, вірші на основі спостереження. Любов до рідного краю, бажання розуміти його, дізнатися про нього якомога більше – джерело духовного багатства. Видатний український педагог В. Сухомлинський глибоко усвідомлював наближення екологічної кризи. Він говорив, що ми дуже багато беремо від природи і дуже мало даємо їй, а природні ресурси перестали бути невичерпними, тому неприпустимо перебудовувати і втручатися в природу за власним бажанням. Він вважав, що найважливіше завдання виховання – навчити учнів розуміти природу, піклуватися про збереження і примноження її багатств.

Василь Сухомлинський вдало використовував методи етнопедагогіки, які допомагали прилучати дітей до прекрасного, сформувати в них потяг до мистецтва. У своїх працях він наголошував на великому значенні розвитку та виховання естетичних почуттів прийдешнього покоління. Видатний педагог вважав, що в сім'ях, де вміють та люблять співати, грати на музичних інструментах, малювати, вишивати, завжди гарний мікроклімат, а діти більш здорові та щасливі. Основою естетичного виховання, на його думку, є краса. «У світі є не тільки потрібне, а й красиве. З того часу, коли людина стала людиною, з тієї миті, коли вона задивилася на квітку і вечірню зорю, вона стала вдивлятися в саму себе. Краса – це глибоко людське! Краса існує незалежно від нашої свідомості й волі, але вона відкривається людиною і осягається нею, живе в її душі, – не було б нашої свідомості – не було б і краси... Краса – це радість нашого життя». «Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе». «Наш виховний ідеал, – щоб людина працювала не лише заради хліба, але й для радості, щоб добрі почуття, що виникають при баченні красивого, надихали на працю в ім'я щастя людей» – писав В. Сухомлинський. [8].

Василь Олександрович постійно цікавився проблемами сімейного виховання, умовами і особливостями виховання дітей у різних сім'ях (повні та неповні, багатодітні та бездітні, рівноправні та авторитарні, щасливі та нещасливі) підмічав найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання. Колектив Павлівської середньої школи, який він очолював, проводив велику виховну і освітню роботу з батьками, дорослими, навчав їх мистецтва сімейного і громадського виховання. І ось слідкуючи за цими сім'ями, він говорить, що є різні сім'ї.

«Життя дітей у деяких сім'ях – безпросвітна каторга і мука. «Важкі діти» – це передусім результат неправильного виховання, вад сімейного життя, несприятливого психологічного клімату і ненормальних стосунків у сім'ї», – пише В. Сухомлинський, Аналізуючи всі ці проблеми, Василь Олександрович дає низьку цінних порад, як запобігти цьому суспільному лиху.

Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної соціальної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить передусім від духовного багатства, вірності кохання, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь.

«Своїх вихованців, – писав В. Сухомлинський, – юнаків і дівчат ми вчимо: моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей» [8].

В. Сухомлинський вважав, що потрібна школа мудрості майбутніх батьків. Василь Олександрович стверджував, що яким би успішним не було виховання, впливу авторитету батьків і дорослих, позитивного прикладу для формування всебічно розвиненої особистості не досить. Виховання має доповнюватися самовихованням, тобто зусиллям самої дитини або підлітка, спрямованим на самостійне вироблення потрібних ціннісних морально-вольових чи інтелектуальних рис і якостей особистості і ліквідацію негативних. Скільки б ми не вмовляли дитину бути відважною, не боятись труднощів, перешкод, вона буде лякатись доти, поки не подолає сама в собі страх, нерішучість, скутість тощо.

Також, на думку В. Сухомлинського, помиляються й ті батьки, які вважають, що найцінніша риса особистості – слухняність, безумовне виконання всіх вимог старших. Така беззастережна «слухняність», сліпа підпорядкованість можуть породжувати конформізм, слабкі характери, підлабузництво, слабодухість.

Виховання може бути безрезультатним, – пише В. Сухомлинський, – якщо молода людина з ранніх років не буде виховувати сама себе, коли виховання не буде доповнюватися самовихованням.

Василь Олександрович з нових позицій підходить й до оцінки життєвої позиції, і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї – це не лише слухняні виконавці волі батьків і старших, вони рівноправні члени сім'ї, активні учасники всіх сімейних справ, вони можуть чинити взаємний позитивний вплив на сім'ю, поведінку батьків і старших. Педагог відстоює право дітей активно втручатися у сімейні справи, не залишає осторонь проблему спілкування дітей з дорослими. В. Сухомлинський підкреслює, що діти мають почувати себе рівноправними у спільній діяльності і спілкуванні з дорослими, не відчувати приниження їхньої гідності, не ставати формальним об'єктом виховання.

Палко підтримував Василь Сухомлинський народної традиції і щодо загартування дітей. Під його керівництвом вчителі Павлівської середньої школи розробили режим праці та відпочинку для учнів, майбутнім першокласникам було запропоновано приходити теплої пори босоніж, адже це і масаж проти плоскостопості, і згуртування. У Павлівській школі існувало таке правило: жодної вільної хвилини в теплі літні, осінні, весняні дні діти не повинні бути в приміщенні. До цієї традиції приєднувалися і батьки, показуючи правильний педагогічний приклад своїм дітям.

Діти – наше майбутнє. І якими вони виростуть, певним чином залежить від того, як ми їх виховуємо. Не слід забувати і про те, що ми були дітьми, що і нас виховували методами, якими користувалися батьки наших батьків. Етнопедагогічні погляди Василя Сухомлинського в сімейному вихованні дитини відіграють важливу роль у встановленні особистості майбутньої справжньої людини.

Звертаючись до батьків Василь Олександрович говорив: «життя – це означає творити радощі і щастя свого буття. Жити – означає продовжувати себе в своїх дітях. Жити – творити людину». Отже, головний осередок, де розквітає ця справжня людська потреба, – наша сім'я. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави.

Висновки. Отже, означені думки та ідеї В. Сухомлинського утверджують незамінність і силу позитивного впливу на людину саме в дитячому віці різновікових сімейних, родинних відносин, безпосередніх і опосередкованих. Такий зв'язок у сучасних умовах глобалізації, швидкої зміни технологій, можливостей для молоді вчитись далеко за межами рідного дому зумовлюють автономність буття багатьох молодих родин. Ускладнює взаємодію поколінь у вихованні дітей також тривала трудова міграція батьків, розрив сімей через військові дії на Сході і анексію Криму, поширення у засобах масової інформації, у суспільстві легковажного ставлення до створення сім'ї. У таких умовах мають бути збережені етнопедагогічні засади української сім'ї, а патріотична позиція батьків має бути особливо чіткою, зрозумілою дітям.

Воєнні умови вимагають індивідуальної роботи з дітьми, які зазнали фізичних чи психологічних травм; організації освітнього процесу в наскрізній тематиці патріотичного, оптимістичного світовідчуття.

У вихованні дітей батькам потрібно спиратися на принципи гуманістичної педагогіки, максимально допомагати дітям, приймати їх такими, які вони є, постійно спілкуватися, запобігати конфліктним зіткненням, продумувати зміст та стиль спілкування, долучати до праці та українських традицій.

Література:

1. Вишневський О. Ще раз про народження громадянина національне і громадське у сучасному українському вихованні / О. Вишневський // Освіта. – 2002. – № 8-9. – С. 8-10.
2. Сухомлинський В. О. *Моя педагогічна система* / В. О. Сухомлинський // *Рідна школа*. – 1988. – № 8. – С. 87-91.
3. Сухомлинський В. О. *Казки школи під голубим небом*. / В. О. Сухомлинський // *Початкова школа*. – 1993. – № 10. – С. 5-12.
4. Сухомлинська О. В. *Біографія В. О. Сухомлинського у світі наукового аналізу* / О. В. Сухомлинська // *Рідна школа*. – № 8. – 1993. – С. 33-37.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори* : [в 5-ти т.]. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 149-418.
6. Сухомлинський В. О. *Народження громадянина*. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1970. – 288 с.

7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 9-282.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : [в 5-ти т.]. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
10. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 160-167.
11. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [в 5-ти т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7-390.
12. Тарасова С. Батьківська педагогіка у спадщині В. О. Сухомлинського / С. Тарасова // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2013. – № 123. – С. 301-304.

References:

1. Vyshnevskiy, O. Shche raz pro narodzhennia hromadianyna natsionalne i hromadske u suchasnomu ukrainskomu vykhovanni [Once again about the birth of a national and public citizen in modern Ukrainian education]. *Osvita – Education*, 8-9, 8-10 [in Ukrainian].
2. Sukhomlynskyi, V.O. (1988). Moia pedahohichna systema [My pedagogical system]. *Ridna shkola – Native school*, 8, 87-91 [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi, V.O. (1993). Kazky shkoly pid holubym nebom [Tales of the school under the blue sky]. *Pochatkova shkola – Elementary school*, 10, 5-12 [in Ukrainian].
4. Sukhomlynska, O.V. (1993). Biografia V.O. Sukhomlynskoho u sviti naukovoho analizu [Biography of V.O. Sukhomlynskyi in the world of scientific analysis]. *Ridna shkola – Native school*, 8, 33-37 [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a real person]. *Vybrani tvory: [v 5-ty t.] – Selected works: [in 5 vol.]*. Kyiv: Rad. shkola, vol. 2, 149-418 [in Ukrainian].
6. Sukhomlynskyi, V.O. (1970). *Narodzhennia hromadianyna [The birth of a citizen]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V.O. (1978). *Batkivska pedahohika [Parental pedagogy]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
8. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children]. *Vybrani tvory: [v 5-ty t.] – Selected works: [in 5 vol.]*. Kyiv: Rad. shkola, vol. 3, 9-282 [in Ukrainian].
9. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). *Vybrani tvory: [v 5-ty t.] [Selected works: [in 5 vol.]]*. Kyiv: Rad. shkola, vol. 1 [in Ukrainian].
10. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Slovo pro slovo [Word for word]. *Vybrani tvory: [v 5-ty t.] – Selected works: [in 5 vol.]*. Kyiv: Rad. shkola, vol. 5, 160-167 [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Pavlyska serednia shkola [Pavlyshka secondary school]. *Vybrani tvory: [v 5-ty t.] – Selected works: [in 5 vol.]*. Kyiv: Rad. shkola, vol. 4, 7-390 [in Ukrainian].
12. Tarasova, S. (2013). *Batkivska pedahohika u spadshchyni [Parental pedagogy in the heritage]*. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*, 123, 301-304 [in Ukrainian].